

[Rec.:] Kłopotliwe stronnictwo. Rzecz o książce Mateusza Szpytmy ZSL w województwie krakowskim (1949–1956). *Geneza–ludzie–działalność*, wyd. Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu & Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”, Kraków 2013, s. 544.

Badania nad dziejami Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego w latach 1949–1956 prowadzono jeszcze przed 1989 r. Oczywiście zakres poznawczy tych prac był ograniczony z powodu cenzury. Nie zmienia to faktu, że są to nadal wartościowe publikacje, mimo wspomnianych mankamentów. Godne polecenia, zwłaszcza dla młodych badaczy, którzy nierzadko je lekceważą, żywiąc błędne przekonanie o ich nieaktualności merytorycznej są opracowania takich autorów jak: Wiesław Stanisław Burger¹, Bolesław Głębowicz², Stanisław Dąbrowski³, Zygmunt Hemmeling⁴, Edward Hładkiewicz⁵, Aleksander Łuczak⁶, Jan Łyczkowski⁷, Bronisław Pasierb⁸ czy też Janusz Zemke⁹. Po 1989 r. badania nabrały rozmachu. Naukowców interesowały przede wszystkim losy zniszczonego – przez Polską Partię Robotniczą – Polskiego Stronnictwa Ludowego. O podjęcie badań w tej kwestii apelował w 1998 r. na łamach „Rocznika Dziejów Ruchu Ludowego” Jan Jachymek¹⁰. Szczególnie trafne w tym zakresie spostrzeżenia sformułował dwa lata później Tadeusz Kisielewski¹¹. W odpowiedzi być może na te sugestie, w 2004 r. Janusz Gmitruk opublikował pracę poświęconą ZSL

¹ W. S. Burger, *Ruch ludowy na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1970*, Warszawa 1978.

² B. Głębowicz, *Ruch ludowy w województwie pomorskim (bydgoskim) w latach 1945–1962*, Toruń 1964.

³ S. Dąbrowski, *Ruch ludowy na Dolnym Śląsku 1945–1980. Działalność społeczno-gospodarcza, oświatowa i kulturalna*, Warszawa–Wrocław 1985.

⁴ Z. Hemmerling, *Ruch ludowy w województwie warszawskim w Polsce Ludowej*, [w:] *Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu. Materiały sesji popularnonaukowej zorganizowanej przy Zakładzie Historii Ruchu Ludowego przy NK ZSL i Komisję Historyczną WK ZSL w Warszawie w dniu 20 I 1973*, red. A. Łuczak, Warszawa 1975, s. 229–310.

⁵ E. Hładkiewicz, *Zjednoczenie ruchu ludowego na Ziemi Lubuskiej*, „Przegląd Lubuski” 1975, nr 2–3, s. 123–132.

⁶ A. Łuczak, *Udział stronnictw ludowych w radach narodowych (1944–1950)*, [w:] *Z dziejów ruchu ludowego w PRL*, red. Z. Hemmerling, Warszawa 1976, s. 158–187.

⁷ J. Łyczkowski, *Zjednoczone Stronnictwo Ludowe w latach 1949–1975. Przemiany ideowe, rozwój organizacyjny i społeczne uwarunkowania*, Warszawa 1979.

⁸ B. Pasierb, *Ruch ludowy na Dolnym Śląsku w latach 1945–1949*, Warszawa 1972.

⁹ J. Zemke, *ZSL w systemie politycznym Polski Ludowej*, Warszawa 1979.

¹⁰ J. Jachymek, *Dorobek polskiej historiografii ruchu ludowego. Stan badań i postulaty badawcze*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1998, nr 30, s. 18.

¹¹ T. Kisielewski, *Zjednoczone Stronnictwo Ludowe jako przedmiot badań historycznych*, [w:] *Poprzez stulecia. Księga ofiarowana Profesorowi Antoniowi Podradzie w 80. rocznicę Jego urodzin*, red. D. Czerska, Kraków 2000, s. 341–354.

w latach 1949–1989¹². W 2010 r. z kolei ukazała się monografia Pawła Popiela, dotycząca mazowieckiego ruchu ludowego w okresie od 1949 do 1975 r.¹³. Światło dzienne ujrzało też szereg cennych poznawczo prac dotyczących stronnictwa następujących autorów: Dariusza Jarosza¹⁴, Kazimierza Kozłowskiego¹⁵, Antoniego Mieczkowskiego¹⁶, Marka Nadolskiego¹⁷, Marka Ordyłowskiego¹⁸, Anny Pięta-Szawara¹⁹, Romualda Turkowskiego²⁰, Stanisława Stępka²¹ i Janusza Wrony²². W ujęciu politologicznym problematykę tę ukazał Waldemar Paruch²³ oraz Andrzej Wojtas²⁴.

Mimo powstania wymienionych publikacji, całościowe przedstawienie historii ZSL w latach 1949–1956 w województwie krakowskim zaprezentował dopiero Mateusz Szyptma. Jest to jedna z pierwszych prac, w której tak wiele miejsca poświęcono temu stronnictwu i to bodajże w najtrudniejszym okresie jego istnienia. Ma ona solidne podstawy źródłowe. Wykorzystano w niej dokumenty przechowywane w zbiorach: Archiwum Akt Nowych i Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego w Warszawie, Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Białymstoku, Krakowie, Katowicach, Warszawie i Wrocławiu. Sko-

¹² J. Gmitruk, *Zjednoczone Stronnictwo Ludowe 1949–1989*, Warszawa 2004.

¹³ P. Popiel, *Ruch ludowy na Mazowszu w latach 1949–1975*, Warszawa 2010.

¹⁴ D. Jarosz, *Polityka władz komunistycznych w Polsce w latach 1948–1956 a chłopci*, Warszawa 1998, s. 425–436.

¹⁵ K. Kozłowski, *Aktywność polityczna Polskiego Stronnictwa Ludowego i Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego w województwie szczecińskim w latach 1947–1958*, [w:] *Wieś w Polsce Ludowej*, red. G. Miernik, Kielce 2005, s. 21–33.

¹⁶ A. Mieczkowski, *Z dziejów Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego na Chełmszczyźnie w latach 1949–1956*, „Rocznik Chełmski” 1997, t. 3, s. 349–367.

¹⁷ M. Nadolski, *Perspektywy ZSL w systemie politycznym Polski w świetle „przełomu październikowego” 1956 roku*, „Państwo i Kultura Polityczna” 1990, z. 10, s. 76–91.

¹⁸ M. Ordyłowski, *Zjednoczone Stronnictwo Ludowe na Dolnym Śląsku jako część stalinowskiego systemu politycznego*, [w:] *Ruch ludowy wobec Ziemi Odzyskanych*, red. M. Ordyłowski, Zielona Góra 2005, s. 105–112.

¹⁹ A. Pięta-Szawara, *Sylwetki polityków i działaczy elity Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego w latach 1949–1956*, [w:] *Wieś i ruch ludowy w Polsce i Europie*, T. 1: *W kręgu historii i tradycji*, red. J. Gmitruk, A. Indraszczyk, Warszawa 2012, s. 421–434.

²⁰ R. Turkowski, *Walka o zachowanie tożsamości politycznej w szeregach Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego (1949–1962)*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 2000, nr 31, s. 177–208.

²¹ S. Stępka, *Chłopi wobec wydarzeń politycznych w Polsce (1956–1959)*, Warszawa 1999, s. 67–93.

²² J. Wrona, *ZSL – rola i miejsce w systemie partyjnym PRL*, [w:] *Dzieje i przyszłość polskiego ruchu ludowego. Polska Ludowa (1944/1945–1989)*, red. W. Paruch, S. J. Pastuszka, R. Turkowski, t. 2, Warszawa 2002, s. 415–441.

²³ W. Paruch, *Zjednoczone Stronnictwo Ludowe w systemie politycznym Polski Ludowej – propozycja modelu analizy*, „Studia Polityczne” 2000, nr 10, s. 107–131.

²⁴ A. Wojtas, *Myśl polityczna Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego w latach 1949–1962. Studium z dziejów zniewolonego ruchu politycznego*, Toruń 1991.

rzystano również z zasobów: Archiwum Narodowego w Krakowie, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, a także Archiwum Zarządu Wojewódzkiego Polskiego Stronnictwa Ludowego w Krakowie. Wykorzystano zarazem ówczesną prasę, źródła drukowane i bogatą literaturę związaną z tą problematyką badawczą.

Szczególnie podkreślić trzeba uzyskanie przez Autora trzech relacji, ponieważ zazwyczaj bywa tak, że działacze chłopscy ochoczo wspominają swoją aktywność w szeregach Polskiego Stronnictwa Ludowego, natomiast zgoda inaczej jest w wypadku Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego. Z doświadczeń piszącego wynika, że nierzadko zasłaniają się oni niepamięcią bądź dowodzą, że ZSL, jak to ujął jeden z nich, „to nie my”.

Rozdział pierwszy to wstęp do omawianej tematyki (s. 13–38). Poruszono w nim kwestie związane z działalnością ubezwłasnowolnionych przez komunistów stronnictw ludowych, których „zjednoczenie” w 1949 r. zapoczątkowało istnienie ZSL.

Rozdział drugi teoretycznie dotyczy wojewódzkiej organizacji ZSL w Krakowie od listopada 1949 do grudnia 1956 r. (s. 39–180). W rzeczywistości jego zakres tematyczny jest znacznie rozleglejszy, gdyż przedstawiono tam problematykę związaną z funkcjonowaniem między innymi struktur powiatowych, gminnych, a następnie gromadzkich stronnictwa. Ukazano również przebieg czystek w krakowskim ZSL. W uwikłanym w kolektywizację i antyreligijną politykę Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej ugrupowaniu dochodziło do dystansowania się chłopów od niego. Polegało to np. na niepłaceniu składek członkowskich. Według Autora, konsekwencje „takiego zachowania nie były surowe, co najwyżej groziło za to usunięcie ze stronnictwa” (s. 151). Wydaje się, że wkradła się tutaj pewna nieścisłość językowa, ponieważ wyrzucenie z ZSL, nawet z tak prozaicznego powodu, oznaczać mogło między innymi utratę pracy bądź represje. Dlatego też wielu zeteselowców tkwiło w stronnictwie, bojąc się ewentualnych zgubnych skutków w obliczu ich rezygnacji z członkostwa w nim.

W rozdziale trzecim starano się przybliżyć funkcjonowanie stronnictwa na zdominowanej przez PZPR krakowskiej scenie politycznej (s. 181–262). W tej części pracy stosunkowo wiele miejsca poświęcono działalności miejscowych organów bezpieczeństwa odpowiedzialnych za rozpracowywanie zeteselowców. Zainteresowanie wspomnianą problematyką ponieważ jest zrozumiałe, ponieważ Autor bada dzieje lokalnego aparatu represji. Niestety można mówić w tej sytuacji o pewnej dysproporcji tematycznej, gdyż z kolei bardzo ważnej kwestii związanej z rehabilitacją skrzywdzonych ludzi poświęcono w innym rozdziale zaledwie nieco ponad pół strony tekstu (s. 447). Możliwe, że jedynie zasygnalizowano to zagadnienie, bowiem proces rehabilitacji zakończył się w 1957 r.

Poza tym, Autor w omawianej pracy posługuje się potocznym określeniem „bezpieka” (s. 16), które jest niezrozumiałe dla młodszych czytelników²⁵.

W rozdziale czwartym ukazano działalność stronnictwa poczynając od partycypowania w pezetpeerowskiej polityce rolnej, a na uczestnictwie w świętach partyjno-państwowych kończąc (s. 263–417). Natomiast w ostatnim rozdziale zasygnalizowane zostały przemiany w krakowskim ZSL w 1956 r., a także przebieg wyborów do Sejmu w styczniu 1957 r. (s. 419–456).

Całość pracy dopełnia: zakończenie (s. 457–476), aneks zawierający noty biograficzne członków Prezydium władz wojewódzkich ZSL w Krakowie (s. 477–516), wykaz tabel, wykresów i skrótów (s. 517–521), bibliografia (s. 523–534), indeks osób (s. 535–542) i spis treści.

W wyniku przeprowadzonych badań, Autor sformułował postulat, w świetle którego ZSL nie należy traktować jako część historii polskiego ruchu ludowego. Z tej przyczyny w omawianej pracy, zresztą niezbyt konsekwentnie, unikano określeń zarezerwowanych dla rzeczywistych działaczy chłopskich, ponieważ termin „ludowiec” odnaleźć można tam jedynie na stronie 427, 433, a także 461. Warto się zastanowić nad sensownością tego poglądu w kontekście informacji podanej na stronie 237 i 238 tego opracowania. Czytamy tam, że „Nawet na podstawie szczątkowo zachowanych dokumentów widać, że znaczna część, może wręcz większość szeregowych członków ZSL, a nawet działacze szczebla gromadzkiego i gminnego, w dużej mierze także powiatowego, starała się bronić interesów wsi i chłopów, opóźniając przed wszystkim rozwój spółdzielczości na swoim terenie”. Zapewne przekonanie to należy przyjąć za początek dyskusji mającej na celu określenie i ocenienie kłopotliwego, a także budzącego sprzeczne opinie – od gloryfikacji po potępienie – Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego.

Książka ta, jak już wspomniano, jest jedną z pierwszych udanych obszernych wypowiedzi na temat krakowskiego stronnictwa. W sposób pionierski przedstawiono zagadnienie, o którym niechętnie się mówi, a co dopiero pisze. Z tego powodu zasygnalizowane drobne uwagi należy uznać jedynie za pokłosie uważnej lektury w żaden sposób nie obniżające wartości poznawczych tej pracy. Na zakończenie, ponieważ z obowiązku, warto dodać, że Autor przeoczył publikację pisańskiego wydaną w 2012 r., którą poświęcono zielonogórskiemu ZSL w latach 1950–1956²⁶.

Daniel Koteluk
Uniwersytet Zielonogórski

²⁵ Por. G. Strauchold, *Trudny orzech do zgryzienia. (Archi)diecezja wrocławska w czasach Bolesława Kominka. Wokół książki Kazimierza Jaworskiej „Relacje między państwem a Kościołem katolickim w (archi)diecezji wrocławskiej w latach 1956–1974”*, „Sobótka” 2011, nr 4, s. 101.

²⁶ D. Koteluk, *Na bezdrożach kompromisu. Zjednoczone Stronnictwo Ludowe w województwie zielonogórskim w latach 1950–1956*, Zielona Góra 2012.